

ӨЗ АЛДЫНЧАЛУУЛУККА ТАРБИЯЛОО ИШТЕРИНИН СИСТЕМАСЫ ОКУУЧУЛАРДЫН ИНСАНДЫК САПАТЫ КАТАРЫ

Окутуунун ыраттуулук этабынын максаты түрдүү деңгээлдеги өз алдынча иштердин системасын аткаруу аркылуу окуучулардын өз алдынча ишмердүүлүгүн өнүктүрүү болуп эсептелет.

Эксперименталдык иш 10-11-класстарда жаңы типтеги Бишкек, Ош, Каракол шаарларынын 14 мектебинде өткөрүлдү. Изилдөөнүн диагностикалык этабындагы сыяктуу эле базалык предмет болуп англис тили эсептелди.

204 окуучуга эксперименталдык окутуу жүргүзүлдү; 56 окуучу англис тили сабактарында англис тили боюнча 26 өз алдынча ишти аткарышты.

Эксперименттин жүрүшүндө текшерүү топтор катары Х. Карасаев атындагы лицейдин 10 - 11-класстары тандалды.

Изилдөөнүн жүрүшүндө 220 өз алдынча иштер анализденди (130 өз алдынча иш эксперименталдык класстарда, 90 өз алдынча иш текшерүү класстарда) жана 120 өз алдынча иш чет тили боюнча.

Активдүү окуу-таануу ишмердүүлүгүнүн мотивациясын изилдөө максатында байкоо жүргүзүлдү жана анкетирлөө колдонулду. Эксперименталдык окутууну уюштуруу процессинде:

- окуучунун таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү өз алдынча ишти аткаруунун жүрүшүндө гана эмес, окутуу процессинин бардык этаптарында ишке ашты;

- өз алдынча иштер мугалимдин жетекчилиги астындагы сабактагы өз алдынча ишмердүүлүктүн логикалык уландысы болду;

- өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн операциялык компонентин татаалдаштыруу проблемалык кырдаалдын шарттарын талдоодо, таанып-билүү тапшырмаларын коюуда, анын чечилиш жолдорун түзүүдө, аны колдонууда жана жыйынтыктарды текшерүүдө окуучуларга эркиндиктин берилши аркылуу жетишилди;

- өзгөчө көңүл реконструктивдүү-варианттуу жана чыгармачыл өз алдынча ишти өткөрүүгө бурулду;

- өз алдынча ишти аткаруунун жүрүшүндө окуучунун өз алдынча ишмердүүлүк педагогикалык жетекчилик тапшырманы так берүү менен катар мотивацияны активдүүлүктү камсыз кылды, өзүн-өзү көзөмөлдөөгө шарт түздү.

Изилдөө иштери 10-11-класста курстун жүрүшүндө өткөрүлдү, англис тили сабактарында грамматикалык структураларды түзүү жана маанисин түшүнүүдө, төмөнкү класстарда англис тилиндеги чактарды: англисче түшүнүүдө өткөрүлдү.

Чет тили сабактарында эксперименталдык окутуунун жүрүшүндө биздин алдыбызда окуучулардын мугалимдин жетекчилиги астында өз алдынча ишмердүүлүктү уюштуруу жана өз алдынча ишти аткаруу процессин уюштуруу менен байланышкан мугалимдин ишине белгилүү түзөтүүлөр киргизүү милдети турду. Изилдөөнүн диагностикалык этабында белгилүү болгондой, бул сабактарда негизинен окуучулардын мугалим берген кептик үлгүлөрдү көп ирет кайталоо жана кайра айтуу менен ишке ашкан аткаруучулук ишмердүүлүгү активдешкен.

Эксперименталдык окутуунун жүрүшүндө мугалим берген үлгүлөр боюнча көнүгүүлөрдү аткаруу менен бирге окуучулар окуп-үйрөнүп жаткан грамматикалык формаларды жана структураларды түшүнүүгө багытталган реконструктивдүү-вариативдүү жана чыгармачыл деңгээлдеги өз алдынча ишмердүүлүктү уюштурууга аракет жасалды.

Изилдөөбүздө биз грамматикалык материалды окуп үйрөнүү чет тилди окутуунун жалпы максаты болгон оозеки кепти өстүрүүгө карама-каршы келбестигине таяндык.

Бул тилди тез үйрөнүү тигил же бул тилдин грамматикалык системанын эрежесин түшүнүүгө каршы келбейт, тескеринче, шарттайт, себеби, грамматика өзүнүн закондорунун жалпылагыч мүнөзүнөн улам тилди үйрөнүүнү жеңилдетет.

Англис тили сабактарындагы өз алдынча иштердин системасы чет тилди окутуунун негизинде жаткан башкы принципти эске алган, мында сөзсүз ырааттуулук сакталат: аудирование, сүйлөө, окуу, жазуу.

Өз алдынча иш үчүн тапшырмалар окуучу оозеки кепте жана окууда өздөштүргөн грамматикалык материалды бышыктоо жана түшүнүүгө багытталган. Алар кепке жана окууга ылайык толуктоо болуп саналат.

Ар бир чейректин аягында пландаштырылган кошумча сабактар, ошондой эле мугалимдерге сабактын планын өз тажрыйбасына ылайык көнүгүүлөр менен толуктоого берилген мүмкүндүк аларды өткөрүүгө убакыт бөлүүгө жол берди.

Англис тили боюнча өз алдынча иштердин системасынын негизинде төмөнкү принцип жатат: материалга тийиштүү закон ченемдүүлүктөрдү терең түшүнүү максатында ишмердүүлүктүн мүнөзүн акырындык менен татаалдаштыруу.

Изилдөөнүн окутуучу этабынын максаттарына ылайык, англис тилиндеги өз алдынча иштердин системасын иштеп чыгууда жана аларды ырааттуу талдоодо окуучуунун өз алдынча ишмердүүлүк структурасын татаалдаштыруу, үйрөнүлгөн материалдын маңызына кирүү деңгээли менен негизги таблицадагы мотивациянын ортосундагы көз карандылык эске алынат.

1-этап окуучулардын өз алдынча ишмердүүлүктү анын айрым этаптарында гана аналитикалык, проектилик аткаруучулук уюшулуучу өз алдынча ишти аткаруу менен; конкреттүү фактысына кубулушту окуп-үйрөнүүгө байланыштуу жетишерлик тар мазмунунун негизинде өз алдынча ишмердүүлүктүн бардык этаптарын ишке ашырууну талап кылуучу өз алдынча ишти аткаруу менен мүнөздөлөт [1].

Эксперименталдык окутуунун 2-этабы үчүн окуучулардын өз алдынча ишти аткаруу процессиндеги өз алдынча ишмердүүлүк ишке ашуучу мазмундун кеңейиши мүнөздүү; маанилүү биологиялык закон ченемдүүлүктөрдүн деңгээлинде, тилдин грамматикалык кубулуштарына тиешелүү закон ченемдүүлүктөрдүн деңгээлинде.

Эксперименталдык иштин 3-этабында окуучулар окуу китебинин материалы менен теманын көлөмүндө таанышып, аны окуп үйрөнүү жолдорун өз алдынча издей алышты, андан ары класстын окуучуларынын өздөштүрүүсүн өз алдынча уюштурууга үйрөнүштү.

Этаптарды мүнөздөөдө бул иш мурунку окуучулардын өз алдынча ишмердүүлүгүнүн өнүгүшү жана уландысы болорун айтуу зарыл, ошол эле учурда алар эксперименталдык окутуунун натыйжасында жетишкен жыйынтыктын жана деңгээлдин көрсөткүчү катары кароо керек.

Окуучулардын таанып-билүү өз алдынчалыгынын көрсөткүчтөрү катары төмөнкүлөр каралат:

- өздөштүрүлгөн билимдер системасынын өзгөчүлүгү. Мында окуучуунун материалды баяндоо жөндөмдүүлүгү эске алынат, ага тийиштүү принциптерге жана закон ченемдүү байланыштарга таянып, ошондой эле жаңы теориялык жана практикалык окуу-таануу милдеттерин чечүү үчүн ишмердүүлүк жолдору катары билимдерди колдонуу;

- окуучуунун өзү аткарган ишке кызыкчылыгынын өсүшүн көрсөткөн активдүү окуу-тануу ишмердүүлүгүнүн мотивациясынын өзгөрүшү;

- окуучулардын жаңы теманын материалдарынын окуу жана кошумча адабияттарды, көрсөтмө куралдарды, таблицаларды, натуралдык объектилерди колдонуп өз алдынча өздөштүрүүгө умтулуусу жана билгичтиги;

- өзүнүн билимин жана билгичтиктерин ишке ашырууда, класстын окуучулары менен жаңы окуу темасын окуп үйрөнүүнү уюштурууда көрүнгөн окуучуунун активдүү позициясы.

Эксперименталдык окутуунун 1-этабында окуучулардын өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруу жана ишке ашыруунун өзгөчүлүктөрүн көрсөтүү үчүн ушул мезгилдин типтүү өз алдынча иштерин карап чыгабыз.

Өз алдынчалыкты жогорку класстардын инсандык интегралдуу сапаты катары калыптандырууда биз сабактагы окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүк ишин уюштурууда, аны ишке ашыруу үчүн иш аракеттин, мамиленин өз алдынчалуулугу зарыл болгондой, сабакта коомдук ишмердүүлүктүн элементтерин көрсөтүп, окуу ишмердүүлүгүн уюштуруунун жана карым-катыштын коомдук формалары менен өз алдынча коомдук ишмердүүлүктү таанып-билүү ишмердүүлүгүнө “сиңирүү” керек деген ой-пикирге таандык.

Сабактардын ар бир системасына мүнөздөмө схема боюнча болду: системанын максаты, окуу, алардын өз ара таасири, мисалдын өз көрүнүшүндөгү калыптанып жаткан таанып-билүү өз алдынчалыктын өзгөрүлүшүнүн натыйжалары иштин жалпы системасынын мүнөздөмөсү жана компоненттер боюнча мүнөздөмөсү өз алдынчалыгын иштин мазмундары, методдорунун, функцияларынын өз алдынча калыптандыруудагы өзгөрүүлөрү мугалимдердин окуучуларга болгон талабындагы өзгөрүүлөр. Айрым сабактын иштелмелери төмөнкүдөй өттү: биринчи кезекте, сабактын бардык системасындагы максаттарды ишке ашыруудагы сабактын функциясы чагылдырылган максат коюлду, сабактын структурасынан, өз алдынча иштин мазмуну жана орду, анын функциясы иштелип чыкты. Кийин окуучунун таанып-билүү ишмердүүлүгүндөгү билгичтиктердин жана коллективдүү ишти уюштуруудагы билгичтиктердин негизги өзгөрүүсү эмнеде, жогорку класстардын айрым инсандык жактарындагы негизги өзгөрүүлөр эмнеде экендиги такталды.

Сабактардагы билимди өздөштүрүүдө, өз алдынчалык жана инсанды өнүктүрүү максатындагы класс коллективинин тарбиялык мааниси жогорулады, себеби “окуу ишмердүүлүгүн уюштурууга микроколлективди колдонуу окуучулар үчүн өз алдынчалыкты көрсөтүүнүн максаттуу чөйрөсүнүн түзүлүш шарты болуп эсептелет”.

Ушул негизде ушул сапатты калыптандыруудагы класстан тышкары тарбиялык иштин эффективдүүлүгү жогорулады [2].

Биринчи системада көпчүлүк жогорку класстарда акыл ишмердүүлүгүндөгү өз алдынчалуулуктун жана окуу ишмердүүлүгүндөгү жүрүм-турумдун өз алдынчалуулуктун ушул байланышы начар билинген учурда жана алардын көпчүлүгү аткаруучу позициясында болгон учурда окуучулардын окуу тапшырмаларын коллективдүү аткарууга окуу ишинде бирге эмгектенүүгө, ар бирине белгилүү функцияларды бөлүү менен алардын биргелешкен окуу ишин уюштуруу жолдорун табууга, группанын лидерлерин топтогу ролуна багыттоого кызыкчылыгын стимулдаштыруу максаты коюлган.

Эксперименталдык класстарда группалар кандай түзүлгөн?

Социометриялык анализдин негизинде, мугалимдин, класс жетекчинин, класс активдеринин ою менен группанын шартуу лидери шайланган. Анын айланасында өзүн-өзү талдоо жолу менен 4-5 адам топтолгон. Топтун составынын сапаты мугалим жана класс жетекчи менен түзөтүлгөн. Тажрыйбалуу иш бир топ даярдалган жана алдыңкы окуучулардан башчыны тандоо зарылдыгын көрсөттү (биз эксперименталдын иште лидерди ушинтип атадык). Биз Б.Д. Царыгиндин аныктамасына таяндык. Лидер-бул жалпы максатка тез жана ийгиликтүү жетүү үчүн биргелешкен коллективдүү ишмердүүлүктү уюштурууну камсыз кылуучу официалдуу эмес жетекчинин ордуна баруучу группанын мүчөсү.

Биздин изилдөөбүздө жогорку класстардын сабактагы группа менен биргелешүү ишмердүүлүгүндө структураны, тапшырмаларга талапты, бирге иштешүүнүн ыкмаларын талдоодо ушул изилдөөлөрдүн жыйынтыктарына таяндык.

Бизди жогорку класстардын таанып-билүү өз алдынчалыгы алардын өз ара жардам берүү жана биргелешип иштөө позициясын, алардын уюштуруучулук билгичтиктери менен кандай катышта болору кызыктырды, себеби окутуу процессинде предметке окутуу эмес, инсанды тарбиялоо керек.

Берилген экспериментти өткөрүүнүн натыйжасы төмөнкү көз карандылыктарды аныктоо болду:

- методиканын варианттарынын (репродуктивдүү, өнүктүрүүчүлүк) жана окуучулардын өз алдынча ишмердүүлүгүнүн ортосундагы;

- мугалимдин жетекчилиги астындагы окуу таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн мүнөзү менен окуучулардын түрдүү деңгээлдеги өз алдынча ишти аткаруу жөндөмдүүлүгүнүн ортосундагы (репродуктивдүү, реконструктивдүү-вариативдүү, чыгармачыл);

- билимди өздөштүрүү деңгээли окуучунун өз алдынча ишти аткаруу жөндөмдүүлүгү менен активдүү окуу-таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн мотивдеринин калыптанышынын ортосундагы көз карандылыктар.

Теориялык изилдөөнүн негизинде төмөнкүлөр далилденди: таанып-

билүү субъектин курчап турган чөйрөнү өздөштүрүүсүнүн бүтүндүк процесси катары инсандын бардык структурасын камтыйт, анын өнүгүүсүн, алдыга умтулуусун талап кылат.

Адабияттар

1. Половникова Н.А.С. Система воспитания познавательной самостоятельности школьников. –ж. Советская педагогика. 1970, № 5, с. 76-83.

2. Нукина Г.И. Деятельность - основа педагогического процесса. //Советская педагогика, 1982, № 8, с.74-77.